

شاخص ریسک صداقت پژوهشی

منبع : لیزنا
دکتر جعفر مهاد استاد
پیشکسوت دانشگاه شیراز و بنیانگذار موسسه: ISC

مقدمه

در سال های اخیر، دغدغه جهانی درباره رعایت اصول صداقت و اخلاق در پژوهش های علمی افزایش یافته است. در همین راستا دکتر لوکمان مهو (Lokman Meho) از دانشگاه امریکایی بیروت شاخصی نوین با عنوان شاخص ریسک صداقت پژوهشی [۱]، معرفی کرده است که می تواند ابزاری مهم و مفید برای سنجش و پایش کیفیت و سلامت پژوهش های علمی باشد.

این شاخص با تحلیل داده های کتابسنجی و بررسی الگوهای انتشار، تلاش می کند میزان احتمال وقوع رفتارهای غیر اخلاقی پژوهشی، از جمله دستکاری داده ها، تولید مقالات جعلی با انتشار مقالات کم کیفیت را در سطح نویسندگان، مجلات و کشورها ارزیابی کند. شاخص مذکور، با اتکا به داده های کلان و بهره گیری از تحلیل های کمی، به شناسایی نقاط آسیب پذیر در نظام تولید علم کمک می کند.

هدف از این ابتکار، ارتقای صداقت علمی و افزایش شفافیت در ارزیابی پژوهش ها است تا از رشد بی رویه و غیر واقعی تولیدات علمی که ممکن است سلامت علمی را تهدید کند، جلوگیری شود. این شاخص گرچه در مراحل ابتدایی توسعه است، اما می تواند به تدریج به یکی از ابزارهای موثر در سیاست گذاری های علمی و پژوهشی تبدیل شود.

برای آشنایی با این شاخص، در بخش اول، ترجمه چکیده مقاله دکتر لقمان مهو را بدون دخل و تصرف، منتشر شده در arXiv (arXiv.2505.06448)، همراه با متن «[شاخص ریسک صداقت پژوهشی](#)»، برگرفته، از سایت کتابخانه دانشگاه امریکایی بیروت را مطالعه می کنید. در بخش دوم، «روش شناسی» این شاخص را که آن نیز ترجمه است مطالعه خواهید کرد:

بازی با معیارها؟ ناهنجاری های کتابشناختی و بحران [۱]
صداقت در رتبه بندی های جهانی دانشگاه ها

چکیده

رتبه بندی های جهانی دانشگاه ها تعریف موفقیت دانشگاهی را تغییر داده اند و معیارهایی مانند تعداد انتشارات و میزان استناد را به بهای از دست دادن صداقت علمی تشویق می کنند. این مطالعه ۱۸ دانشگاه را در هند، عربستان سعودی و امارات متحده بررسی می کند که از بین ۱۰۰۰ دانشگاه با انتشارات برتر جهانی به دلیل رشد فوق العاده تحقیقات و کاهش شدید در تعداد نویسندگان اول و مسول انتخاب شده اند.

این موسسات الگوهای کتابسنجی سازگار با بهینه سازی استراتژیک معیارها را نشان می دهند، از جمله افزایش انتشار تا ۹۶۵٪، ازدیاد نویسندگان پرکار، شبکه های متراکم نویسندگی متقابل و استناد، سهم بالای خروجی در مجلات حذف شده و افزایش نرخ مقاله های سلب اعتبار شده. این الگوها با توجه به قانون گودهارت (Goodhart's Law) و هم ریختی نهادی تجزیه و تحلیل می شوند و نشان می دهند که چگونه فشارهای عملکردی می تواند رفتار دانشگاهی را تغییر شکل دهند. برای ارزیابی و نظارت سیستماتیک بر جنین خطراتی، این مطالعه، شاخص ریسک صداقت پژوهشی (RI2) را معرفی می کند، که شاخصی است ترکیبی مبتنی بر مقالات سلب اعتبار شده و اتکا به مجلات حذف شده. شاخص RI2، به طور موثر موسساتی را با پروفایل های کتابسنجی که از هنجارهای جهانی فاصله دارند، شناسایی می کند و ممکن است بررسی دقیق تری را ایجاب کند. یافته ها بر نیاز فوری به اصلاحات حساس به صداقت در نحوه ارزیابی عملکرد علمی توسط رتبه بندی ها، تامین کنندگان مالی و موسسات تاکید می کند.

شاخص ریسک صداقت پژوهشی

شاخص RI2 چیست؟ این اولین معیار ترکیبی و مبتنی بر تجربه در جهان است که برای شناسایی و ترسیم ریسک های سطح نهادی برای صداقت در پژوهش طراحی شده است. این شاخص که توسط دکتر لقمان مهو در دانشگاه امریکایی بیروت توسعه داده شده است، در پاسخ به نگرانی های فزاینده در مورد چگونگی تشویق انتشار مبتنی بر حجم و استناد توسط رتبه بندی های جهانی دانشگاه ها به بهای از دست دادن صداقت علمی ایجاد شده است.

شاخص RI2 چه کاری انجام می دهد؟ این شاخص موسسه ها را بر اساس دو مولفه مستقل و قابل تایید ارزیابی می کند: (۱) نرخ - R تعداد مقالات سلب اعتبار شده در هر ۱۰۰۰ نشریه، که شواهدی از تخلفات جدی روش شناسی، اخلاقی یا حق تالیف را در بر می گیرد، و (۲) نرخ - D درصد انتشارات یک موسسه که در مجلاتی منتشر شده اند که که اخیراً به دلیل رعایت استانداردهای کیفیت یا انتشار از اسکوپوس یا از وب

او ساینس حذف شده اند. این مولفه ها نرمال سازی و میانگین گیری می شوند تا امتیاز ۰-۱ ایجاد شود، و انگاه نتایج در یکی از ۵ سطح ریسک (از هشدار قرمز، ریسک بالا، لیست مراقبت، تنوع (توزیع) نرمال تا ریسک پایین) قرار گیرد. خوانندگان می توانند «روش شناسی» کامل را [که خبرگزاری لیزنا منتشر می کند] مشاهده کرده و رتبه بندی های فعلی موسسات و رده بندی های ریسک را بررسی کنند.

چرا RI2 مهم است؟

رتبه بندی های سنتی بر بهره وری و حجم استناد تاکید دارند و اغلب از شیوه های سوال برانگیز مانند انتشار در مجلات جعلی یا حذف شده از فهرست، افزایش خروجی از طریق وابستگی های چندگانه، بازی با استنادها از طریق خوداستنادی و شبکه های متقابل و واگذاری رهبری فکری به نویسندگان خارجی چشم پوشی می کنند. شاخص RI2 تمرکز را از کمیت به صداقت تغییر می دهد و ابزاری محافظه کارانه، شفاف و معیار جهانی رایج می دهد که آسیب پذیری های ساختاری را که اغلب توسط معیارهای جریان اصلی نادیده گرفته می شوند، برجسته می کند.

چه کسانی باید از RI2 استفاده کنند؟

این شاخص برای استفاده دانشگاه هایی که به دنبال ارزیابی و تقویت مدیریت پژوهشی خود هستند، موسسات رتبه بندی که قصد دارند از پادمان های مبتنی بر صداقت استفاده کنند، تامین کنندگان مالی و تنظیم کنندگانی که قابلیت اطمینان و ریسک سازمانی را ارزیابی می کنند، و همچنین روزنامه نگاران، ناظران و دانشگاهیان متعهد به بهبود پاسخگویی علمی در نظر گرفته شده است.

اطلاعات بیشتر

پلتفرم RI2 به طور مداوم بر اساس بازخورد کاربران و بهترین شیوه های در حال تکامل به روز رسانی می شود. کاربران می توانند نقشه تعاملی جهانی RI2 را بررسی کنند که میانگین نمرات RI2 را بر اساس کشورها نمایش می دهد تا روندهای جغرافیایی در ریسک صداقت پژوهشی را تجسم کنند. به روز رسانی شش ماهه بعدی پایگاه داده و رتبه بندی های RI2 در دسامبر ۲۰۲۵ منتشر خواهد شد.

گفتنی است، بررسی موقعیت دانشگاه های ایران در این پلتفرم، نشان می دهد که ۱۷ دانشگاه به رنگ زرد (لیست مراقبت)؛ ۱۱ دانشگاه به رنگ سبز (تنوع نرمال)؛ و یک دانشگاه به رنگ سفید (ریسک پایین) قرار دارند.

اسامی دانشگاه ها به رنگ زرد (لیست مراقبت) عبارت است از: دانشگاه آزاد، دانشگاه تبریز، علوم پزشکی ایران، علوم پزشکی تبریز، علوم پزشکی مشهد، دانشگاه اصفهان، علوم پزشکی مازندران، دانشگاه تربیت مدرس، علوم پزشکی کرمانشاه، دانشگاه گیلان، خواجه نصیر طوسی، علوم پزشکی کرمان، علوم پزشکی همدان، دانشگاه علم و صنعت ایران، علوم پزشکی شهید بهشتی، علوم پزشکی تهران و علوم پزشکی جندی شاپور اهواز.

دانشگاه های به رنگ سبز (تنوع «توزیع» نرمال) به ترتیب عبارتند از دانشگاه پیام نور، دانشگاه شهید باهنر کرمان، دانشگاه تهران، علوم پزشکی اصفهان، دانشگاه شیراز، فردوسی مشهد، دانشگاه ارومیه، دانشگاه شهید بهشتی، صنعتی امیر کبیر، علوم پزشکی شیراز و صنعتی شریف.

تنها دانشگاه به رنگ سفید (ریسک پایین)، در این رتبه بندی، دانشگاه صنعتی اصفهان است. طبق این رتبه بندی، در فاصله سال های ۲۰۲۲-۲۰۲۳ از مجموع ۲۵۵۴ مقاله این دانشگاه، تنها یک مقاله به این دانشگاه منتسب است که سلب اعتبار شده است.

اکنون با توجه به این رتبه بندی، مدیریت پژوهش دانشگاه ها در قبال صداقت پژوهش مسولیت اساسی دارند. باید مراقب بود که صداقت، دقت، احترام به حقوق دیگران و حفظ تمامیت علمی آسیب نبینند. پژوهشگران باید از اشکال گوناگون نقض تمامیت علمی خودداری کنند. عدم رعایت اصول اخلاق پژوهش، به یقین اعتماد عمومی را به جامعه علمی کم و پیشرفت علم و دانش را محجور خواهد کرد.

منابع

- [1] Meho, L. I. (2025). Gaming the Metrics? Bibliometric Anomalies and the Integrity Crisis in Global Research. arXiv:2505.06448